

Ks. SŁAWOMIR KOWALSKI*

ZARYS DZIEJÓW ORGANÓW W PARAFII
PW. WNIĘBOWZIĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY
W LWÓWKU ŚLĄSKIM

OUTLINE OF THE HISTORY OF THE ORGAN
IN THE PARISH OF THE ASSUMPTION
OF THE BLESSED VIRGIN MARY IN LWÓWEK ŚLĄSKI

Abstract: For centuries, music has held and continues to hold a special place in the celebration of the liturgy. Singing and playing instruments serve as a means of communication between the faithful and strengthen faith and piety. Instruments express what the soul cannot externalize. Among all instruments, the organ holds a particularly significant place. The centuries-old use of this instrument in the liturgy indicates its distinguishing role and purpose. Above all, organs serve prayer, but they are also an inspiration for composers. Many times, people who were non-believers, after listening to organ music, experienced a conversion, while the faithful were strengthened in their closeness to God. Organs often became an expression of religious feelings and an aid in discovering goodness, truth, and beauty. This study is an attempt to highlight the value of the organ instrument, its use in the church, and its close connection with the religiosity of the residents of the parish community in Lwówek Śląski. It presents an outline of the history of one of the oldest parishes in Lower Silesia, in which the history of the organs in the parish churches has been incorporated.

Keywords: Legnica diocese, Lwówek Śląski deanery, organs, musicology, the Church in Silesia.

* Ks. Sławomir Kowalski – kapłan diecezji legnickiej; doktor nauk humanistycznych (historia powszechna); e-mail: slawek_k@vp.pl.

Człowiek szukający odpowiedzi na nurtujące go pytania dotyczące sensu własnej egzystencji był i jest uważnym obserwatorem otaczającego go świata, który zachwyca go i wciąż zdumiewa swoim pięknem. Jednak samo określenie piękna nie jest zawężone wyłącznie do poczucia estetyki, bowiem prawda o miłości w Chrystusie dociera do człowieka właśnie poprzez piękno. I w takim kontekście wypada podejść do instrumentu związanego z liturgią, jakim są organy. Kościół od dawien dawna widział w tym instrumencie piękno, które jest atrybutem Boga i Jego objawienia. Wagę tego instrumentu wyraziła m.in. *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, w której czytamy:

W Kościele łacińskim organy piszczałkowe należy mieć w wielkim poszanowaniu jako tradycyjny instrument muzyczny, którego brzmienie potęguje wzniosłość kościelnych obrzędów, a umysły wiernych porywa ku Bogu i rzeczywistości nadziemskiej¹.

Na przestrzeni dziejów organy przechodziły widoczne fazy rozwoju. Pojawiające się nowości w udoskonaleniu techniki i rozwiązań w zakresie ich budowy oraz w aspekcie estetyki brzmienia i innych szczegółów dotyczących sztuki organmistrzowskiej znalazły swoje powszechne zastosowanie. Można sformułować tezę, że każda epoka odznaczała się na tej płaszczyźnie swoistą odrębnością i znamienitością kunsztu. Organy powstałe w różnych okresach różniły się pod względem techniczno-konstrukcyjnym, brzmieniowym i artystycznym, co stanowiło przedmiot zainteresowań wielu dziedzin muzykologicznych, historycznych i teologicznych.

Wypada podkreślić, że aktualne czasy coraz bardziej doceniają ten instrument ze względu na jego wartość muzyczną, religijną, kulturową oraz ceną historię. Zaczęto dostrzegać, że organy posiadają wartość artystyczną, ale też niejednokrotnie są dziełami sztuki. Wprawdzie świadomość taka istniała już wcześniej, jednak dotyczyła tylko dzieł wybitnych, które uznawano za warte ochrony.

Przedmiot materialny opracowania stanowią zachowane organy z kościołów w Lwówku Śląskim, przedmiotem formalnym zaś jest aktualny stan zachowania oraz historia instrumentów organowych, będąca wyrazem życia religijnego i kulturalnego ludności zamieszkującej te tereny. Osadzenie historii organów w dziejach kościołów jest konieczne, bowiem ich losy miały ścisły związek z losami świątyń.

Celem powziętego opracowania jest ukazanie wartości organów na przykładzie parafii w Lwówku Śląskim. Zachowane instrumenty przybliżają współczesnemu człowiekowi bogactwo wolumenu brzmienia, a także zagadnienia odnoszące się do nowości w rozwiązaniach technicznych, charakterystycznych dla XIX i XX w. Jednym z przejawów wartości artystycznych instrumentów są imponujące, niejednokrotnie bogato zdobione prospekty organowe. Znamiennej wartości

¹ SOBÓR WATYKAŃSKI II. *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium* (4.12.1963) p. 120.

historyczną mają inskrypcje umieszczone na stołach gry bądź kontuarach i innych częściach organów oraz zachowane materiały źródłowe. Przekazują one informacje dotyczące zarówno daty budowy instrumentów, jak i samych budowniczych, których sława sięgała często krańców Europy. Pośrednim celem jest też ubogacenie informacji, gdyż zachowane publikacje podejmują poruszane zagadnienie w sposób cząstkowy. Literatura dotycząca organów tej części ziemi śląskiej jest dość skromna. Można więc zaznaczyć, że praca związana z podjętym zagadnieniem może stać się pomocna w procesie przygotowania programu prac konserwatorskich, ponieważ – jak często bywa – organy są w złym stanie technicznym. W pracach planowanych w przyszłości zebrana treść może przyczynić się do rozwiązania szeregu wątpliwości, jakie mogą nasuwać się w wyniku zawiłej historii instrumentów.

Niniejsza praca przedstawiać będzie losy i stan zachowanych organów w kościołach parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lwówku Śląskim.

Ważną czynnością podejmowaną w trakcie prowadzenia badań niezbędnych do realizacji tematu pracy było ustalenie okoliczności powstania poszczególnych instrumentów. Najczęściej trudności pojawiały się przy ustaleniu budowniczego i daty budowy organów. Pomocne stały się na tym odcinku badania instrumentoznawcze, które usystematyzowały wiedzę dotyczącą budownictwa organowego.

W trakcie kompletowania informacji zostały uwzględnione materiały archiwalne niepublikowane i publikowane w językach polskim i niemieckim. Wiadomości dotyczące życia religijnego wiernych w parafii zaczerpnięto m.in. z publikacji: Kazimierza Doli *Dzieje Kościoła na Śląsku* (Opole 1996); Mariusza Olczaka *Lwówek Śląski i okolice* (Warszawa 2000); Roberta Bendela *Historia pobożności i życia duchowego w Diecezji Wrocławskiej* (Wrocław 1990); Andrzeja Boka *Powiat Lwówecki* (Bydgoszcz 2005); Eugeniusza Braniewskiego *Leoriana czyli kalendarium Lwówka Śląskiego okolic* (Lwówek Śląski 2007). Przy opisie parafii, kościołów i organów wykorzystano materiały archiwalne z Archiwum Legnickiej Kurii Biskupiej, Archiwum Wojewódzkiego Oddziału Służby Ochrony Zabytków we Wrocławiu – Delegatura w Jeleniej Górze oraz z archiwum parafii. Ponadto wykorzystano literaturę źródłową: *Orgelbau in Schlesien* (Frankfurt am Main 1973) Ludwika Burgemeistera oraz *Zusammenstellung ausgeführter orgelbauten von Schlag & Söhne Schweidnitz in Schlesien* – katalog firmy Schlag & Söhne ze Świdnicy; Hansa Lutscha *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*, t. 3 (Breslau 1891); *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska* (Warszawa 2004) Józefa Pilcha.

1. KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA ŻYCIA RELIGIJNEGO WIERNYCH NA TERENIE DEKANATU LWÓWEK ŚLĄSKI OD CZASÓW REFORMACJI

Wiek XVI był dla Śląska czasem wielkich zmian zarówno społecznych, kulturowych, jak i religijnych. Były one przede wszystkim wynikiem życia religijnego wiernych zamieszkujących tereny całej Europy. O sytuacji na samym Śląsku pisał wikariusz generalny Sauer 3 maja 1521 r. do wysłannika kapituły katedralnej w Rzymie słowami:

Każdy wedle własnego widzimisię ustanawia sobie, co jest święte. Nie ma już dbałości o religijność, szacunku dla kapłaństwa, strachu przed karą kościelną. Wymyśla się i bluźni na kler, niższy, jak i wyższy, podważając nawet autorytet Stolicy Apostolskiej. Bluźni się też w odniesieniu do majestatu Boga. O morderstwach, grabieżach, bezczeszczeniu kościołów i tym podobnych rzeczach nie chcę nawet wspomnieć².

Podobne odczucia, dotyczące godnego pożałowania odwrócenia się wszelkiego porządku, upadku Kościoła i obfitującego w skutki zarzucenia uświęconego porządku i autorytetu miał także bp Balthazar z Promnicy. Wyraził je w liście pasterskim z 1521 r. skierowanym do kleru, beneficjentów i kandydatów do urzędu kapłańskiego³. Reforma w katolickim życiu kościelnym była konieczna, lecz nie tylko ze względu na krytykę stanu moralnego duchowieństwa, a z powodu zmiany świadomości ludzi.

Do Lwówka Śląskiego, jak i do miejscowości sąsiadujących z miastem, tworzących dziś dekanat lwówecki, reformacja dotarła bardzo szybko. Już w 1521 r. w okolicach Lwówka Śląskiego, Lubomierza i Mirska luteranicy predykanci rozpoczęli głoszenie nauk w nowym duchu⁴. Wśród pierwszych sympatyków nowych prądów religijnych znaleźli się przedstawiciele władz miejskich, na czele z burmistrzem Lwówka Andrzejem Hertrampfem, oraz bogatszy patrycjat i kadra szkolna⁵. W samym mieście luteranizm zaczął się szerzyć w 1523 r., czemu świadectwo dał były franciszkanin Jacobus Furerus, którego poparła rada lwówecka⁶.

Organizowanie podstawowych ram życia nowych kościołów na Śląsku rozpoczęło się od starań o powołanie duchownego głoszącego słowo Boże w czystej formie nieskażonej ludzkimi „dodatkami” oraz rozdającego Eucharystię pod

² *Die Reformation in Breslau. Ausgewählte Texte, vorgelegt und eingeleitet von Georg Kretschmar.* Ulm 1960 s. 31.

³ Por. *tamże* s. 31.

⁴ Por. E. BRANIEWSKI. *Leoriana czyli kalendarium Lwówka Śląskiego okolic.* Lwówek Śląski 2007 s. 69.

⁵ Por. TENŻE. *Z przeszłości lwóweckiej oświaty.* W: *50-lecie Liceum Ogólnokształcącego im. Henryka Brodatego w Lwówku Śląskim.* Red. E. Braniewski. Lwówek Śląski 1996 s. 9.

⁶ Por. TENŻE. *Leoriana* s. 73.

obiema postaciami. W okresie reformacji władcy świeccy przechodzący na protestantyzm samodzielnie powoływali duchownych w parafiach, gdzie posiadali tzw. prawa patronackie. W tych okolicznościach nieraz dochodziło do samowolnego przejścia parafii i świątyni oraz ustanowienia własnego duchownego. Takie postępowanie było postrzegane jako podwójne wykroczenie przeciwko Kościołowi oraz naruszenie prawa własności. W takiej sytuacji gminy reformacyjne musiały liczyć się nie tylko z oporem Kościoła, ale także władz świeckich⁷.

Na początku XVIII w. Lwówek Śląski i tereny mu przyległe znajdowały się w archidiakonacie legnickim, który wchodził w skład diecezji wrocławskiej⁸. W 1924 r. administracja powiatowa Kościoła katolickiego w Lwówku składała się z dwóch dekanatów (wówczas archiprezbiteratów). Archiprezbiterat Gryfów Śląski liczył siedem parafii, natomiast Lubomierz sześć – Wleń, Lwówek, Zbylutów, Marców, Pławna i Sobota, z siedmioma kapłanami i sześcioma kościołami filialnymi w Lennie, Rzęśniku, Płóczkach Górnych, Chmieleniu, Bilance i Dłużcu⁹.

Zakończenie drugiej wojny światowej i zmiana granic Polski na skutek porozumienia jałtańskiego z lutego 1945 r. zmieniły także dotychczasową sytuację archidiecezji wrocławskiej, w skład której wchodził Lwówek Śląski i tereny mu przyległe. Obszar Śląska, należący ówczesnie do Prus, znalazł się na terytorium państwa polskiego, którego granice zachodnie wyznaczały Odra i Nysa Łużycka. Zmiany te, przeprowadzone bez udziału Polaków, pociągnęły za sobą przesunięcie wschodnich granic terytorium polskiego na rzecz Związku Radzieckiego¹⁰. Na mocy postanowień władze polskie powołały w marcu 1945 r. specjalną komisję, której zadaniem było przejście Ziem Północnych i Zachodnich oraz organizowanie na nich polskiej administracji. Władze polskie uzgodniły z władzami radzieckimi tryb i zasady przejmowania Ziem Odzyskanych¹¹. Na mocy tej umowy nastąpiło wysiedlenie ludności niemieckiej z nowych granic państwa polskiego. Jej miejsce zajęli Polacy ze wschodnich terenów przedwojennej Drugiej Rzeczypospolitej, przesiedleńcy z Polski centralnej, Wielkopolski i Pomorza oraz

⁷ Por. M. CZAPLIŃSKI. *Historia Śląska*. Wrocław 2002 s. 141.

⁸ Diecezja wrocławska w XVIII w. była nadal podzielona na cztery archidiakonaty: wrocławski, opolski, głogowski i legnicki. W archidiakonatach tych wydzielone były dekanaty, które na Śląsku nosiły nazwę archiprezbiteratów. W 1742 r. w archidiakonacie legnickim były następujące archiprezbiteraty: Legnica, Jawor, Jelenia Góra, Bolesławiec, Lubomierz i Lwówek Śląski. Do obowiązków archiprezbiteratów należała wizytacja parafii, czuwanie nad karnością i życiem liturgicznym w swoich okręgach, wykonywanie zarządzeń biskupa i archidiakona, wprowadzanie na urząd nowych proboszczów, a także opieka nad chorymi księżmi. Por. *Schematismen des Fürstbistums Breslau 1724 und 1738* s. 11-180; W. URBAN. *Z dziejów duszpasterstwa w archidiakonacie legnickim w czasach nowożytnych do XIX w.* Wrocław 1973; S. KUSIK. *Dzieje Kościoła katolickiego w dekanacie legnickim w latach 1945-1986*. Legnica 1998.

⁹ Por. E. BRANIEWSKI. *Leoriana* s. 243.

¹⁰ Por. J. PATER. *Z dziejów wrocławskiego kościoła*. Wrocław 1997 s. 91.

¹¹ Por. K. MAZURSKI. *Wleń i okolice. Zarys monograficzny*. Wrocław 1995 s. 43.

reemigranci z Francji, Niemiec, Jugosławii, Rumunii i innych krajów europejskich. Przesiedlenie dokonało się w pośpiechu, choć trwało do 1947 r. Był to czas wielu konfliktów wśród społeczeństwa, wynikających z poczucia wielkiej krzywdy „wypędzonych i przypędzonych”. Ponadto z powodu przerwania wielowiekowych tradycji środowisk gminnych, parafialnych i rodzinnych nastąpiła mocno widoczna dezorganizacja¹².

Jednym z istotnych czynników konsolidujących polską społeczność, doświadczającą nowej rzeczywistości na odzyskanych terenach Ziemi Zachodnich i Północnych, wyrwaną ze swych dotychczasowych siedzib i rzuconą w wir szybko zmieniających się warunków życia na skalę dotąd niespotykaną, był Kościół katolicki¹³. W lipcu 1945 r. zmarł kard. Adolf Bertram, pasterz archidiecezji wrocławskiej. Nowym wikariuszem kapitulnym został dziekan kapituły metropolitalnej ks. Ferdynand Piontek pochodzący ze Śląska¹⁴. W tym samym czasie powrócił do ojczyzny kard. August Hlond¹⁵, który 8 lipca 1945 r. otrzymał od Stolicy Apostolskiej specjalne pełnomocnictwa do uregulowania administracji kościelnej na tych ziemiach. Posiadając te uprawnienia, kard. August Hlond ustanowił na dotychczasowym terenie archidiecezji wrocławskiej trzy zupełnie nowe jednostki administracyjne ze stolicami we Wrocławiu, Opolu i Gorzowie Wielkopolskim. Administratorem apostolskim na Dolnym Śląsku został ks. Karol Milik¹⁶.

¹² Por. P. KĄDZIELA. *Kościół a państwo w latach 1945-1965*. Wrocław 1990 s. 35.

¹³ Por. K. MAZURSKI. *Wleń i okolice* s. 43.

¹⁴ Nowy wikariusz kapitulny archidiecezji wrocławskiej urodził się w 5 września 1878 r. w Głubczycach. Po złożeniu egzaminu dojrzałości w Raciborzu w 1899 r. odbył studia filozoficzno-teologiczne na Uniwersytecie Wrocławskim. Po ich ukończeniu przyjął w 1903 r. święcenia kapłańskie. W 1907 r. uzyskał stopień doktora teologii z zakresu historii Kościoła. Pracował w duszpasterstwie w Berlinie oraz na stanowisku kapelana wojskowego w Koszalinie. W 1921 r. kard. Adolf Bertram powołał go w skład kapituły katedralnej. W 1937 r. został dyrektorem w Generalnym Wikariacie. Jego głównym obowiązkiem była troska o zarząd parafii w archidiecezji oraz o życie religijne wiernych katolików żyjących w diasporze. W 1939 r. został dziekanem kapituły metropolitalnej. Po zakończeniu wojny i przybyciu do Wrocławia przyjął wybór na stanowisko wikariusza kapitulnego archidiecezji wrocławskiej. W lipcu 1964 r. udał się do niemieckiej części Zgorzelca, gdzie zorganizował kurię dla zarządzania tymi terenami archidiecezji wrocławskiej, które pozostały po 1945 r. w okupowanych Niemczech. W maju 1959 r. przyjął święcenia biskupie. Zmarł 2 czerwca 1963 r. Por. J. SWASTEK. *Rządcy Archidiecezji Wrocławskiej w latach 1945-1995*. Wrocław 1998 s. 28-29.

¹⁵ Prymas Polski kard. dr August Hlond otrzymał od papieża w 1945 r. nadzwyczajne uprawnienia, które zostały spisane w dekrete Kongregacji do Nadzwyczajnych Spraw Kościelnych. Dekret zawierał wskazania dotyczące m.in. odbudowy struktur kościelnych w powojennej Polsce. Por. *tamże* s. 28-30.

¹⁶ Ks. Karol Milik, doktor prawa, urodził się 24 czerwca 1892 r. w Renardowicach. Gimnazjum polskie ukończył w Cieszynie, a studia teologiczne w Seminarium Duchownym w Widnawie. Święcenia kapłańskie otrzymał w lipcu 1915 r. z rąk kard. Bertrama. Po wojnie objął rektorat kościoła pw. św. Jana Kantego w Poznaniu. Oficjalne urzędowanie na stanowisku administratora apostolskiego we Wrocławiu rozpoczął 1 września 1945 r., po przedłożeniu kapitule wrocławskiej dokumentów nominacyjnych. Był jedynym z administratorów apostolskich, który nie otrzymał sakry biskupiej. Po

Po latach terroru i zastraszania w 1956 r. nastąpiła odwilż październikowa. 28 października 1956 r. wrócił z Komańczy internowany prymas Stefan Wyszyński. Jeszcze przed zawarciem nowego porozumienia między rządem polskim i Kościołem z 8 grudnia 1956 r. prymas uzyskał zgodę na obsadzenie siedzib biskupich przez prawowitych ordynariuszy. W wyniku porozumienia powołano Komisję Wspólną Rządu i Episkopatu oraz wydano dekret o organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych. W związku z powyższym rządu w diecezji wrocławskiej objął bp Bolesław Kominek¹⁷. W ciągu dekady erygowano nowe parafie i dekanaty, w skład których wszedł dekanat lwówecki.

Zanim doszło do powstania struktur dekanatu lwóweckiego, podział administracyjny terenów Lwówka Śląskiego i okolic przedstawiał się dość skomplikowanie. Sam Lwówek wchodził w skład wielkiego dekanatu lubomierskiego, do którego należały wówczas parafie: pw. św. Jadwigi w Gryfowie Śląskim, pw. św. Antoniego w Biedrzychowicach, pw. św. Michała Archanioła w Giebułtowiu, pw. Imienia Najświętszej Maryi Panny w Grudzy, pw. Zwiastowania Najświętszej Maryi Panny w Mirsku, pw. św. Józefa Oblubieńca w Olszynie Lubańskiej, pw. Matki Bożej Ostrobramskiej w Rząsinach, pw. św. Barbary w Rębiszowie, pw. św. Józefa Oblubieńca w Świeradowie-Zdroju, pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Maternusa w Lubomierzu, pw. św. Mikołaja w Chmieleniu, pw. św. Mikołaja i Matki Bożej Śnieżnej w Kotliskach, pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lwówku Śląskim, pw. św. Tekli w Pławnej, pw. św. Piotra i Pawła w Sobocie, pw. św. Mikołaja we Wleniu, pw. św. Bartłomieja w Wojciechowie oraz pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Zbylutowie¹⁸. Urząd dziekański dekanatu lubomierskiego znajdował się przy parafii pw. św. Jadwigi Śląskiej w Gryfowie Śląskim. Dziekanem był mianowany przez kard. Bolesława Kominka w 1966 r. ks. Rudolf Ujda¹⁹. Dzięki jego staraniom na konferencji

przymusowej rezygnacji z rządów w administracji apostolskiej papież Pius XII odznaczył go w 1952 r. godnością prałata domowego, a papież Jan XXIII nadał mu 4 listopada 1962 r. godność protonotariusza apostolskiego. Ks. infułat dr Karol Milik zmarł 11 maja 1976 r. w Gorzowie Wielkopolskim. Por. J. SWASTEK. *Rządcy Archidiecezji Wrocławskiej* s. 44-50.

¹⁷ Kard. Bolesław Kominek urodził się 23 grudnia 1903 r. w Radlinie. W 1923 r. rozpoczął studia w Śląskim Seminarium Duchownym oraz na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1927 r. w Katowicach otrzymał święcenia prezbiteratu. W 1945 r. z polecenia kard. Augusta Hlonda został administratorem apostolskim na Śląsku Opolskim. W 1945 r. w Przemyśle otrzymał sakrę biskupią. W 1956 r. objął rządy we Wrocławiu, a w 1972 r. został mianowany przez papieża Pawła VI metropolitą wrocławskim. Zmarł 10 marca 1974 r. we Wrocławiu, w rok po otrzymaniu kapelusza kardynalskiego. Por. J. SWASTEK. *Kominek Bolesław kard. W: Encyklopedia katolicka*. T. 9. Red. A. Szostek. B. Migut. R. Sawa. Lublin 2002 kol. 444-446.

¹⁸ Por. AKDL. TDL sygn. 24. Sprawozdanie z konferencji powizytacyjnej dekanatu lubomierskiego z dnia 29 maja 1972 r.

¹⁹ Ks. Rudolf Ujda urodził się 19 czerwca 1926 r. w Białogórze w diecezji lwowskiej. W 1945 r. w ramach repatriacji wraz z rodziną osiedlił się w Różynie nad Odrą. W 1949 r. wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu. Święcenia kapłańskie otrzymał z rąk bp. Michała Klepacza

podsumowującej wizytację dekanatu lubomierskiego 29 maja 1972 r. poddano pod dyskusję myśl, aby tak rozległy dekanat podzielić²⁰, co też z czasem urzeczywistniono, erygując nowy dekanat Gryfów Śląski²¹.

Po podziale dekanat lubomierski objął swoim obszarem parafie w Chmieleniu, Kotliskach, Lubomierzu, Lwówku Śląskim, Pławnej, Sobocie, Wleniu, Wojciechowie oraz Zbylutowie²². Dziekanem dekanatu został ks. Kazimierz Nawrotek, który do tej pory pełnił funkcję administratora parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Maternusa w Lubomierzu²³. Następnie urząd dziekana dekanatu lubomierskiego z nominacji ks. kard. Bolesława Kominka pełnił od 1973 r. ks. Sewerian Kaczór²⁴. Kolejna zmiana administracyjna dotyczyła Popielówka. Miejscowość została wyłączona z parafii pw. św. Mikołaja w Chmieleniu i włączona do parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lubomierzu. Regulacji tej dokonał kard. Henryk Gulbinowicz dekretem z 7 sierpnia 1989 r., czemu przyświecał cel ułatwienia wiernym mieszkającym w miejscowości Popielówek obowiązków religijnych i objęcie ich kompleksową opieką duchową²⁵.

W związku z utworzeniem dekanatu Nowogrodziec 6 marca 2000 r. od dekanatu lubomierskiego odłączono parafię Kotliska²⁶. Po tej reorganizacji dekanat Lubomierz obejmował następujące parafie: Chmielę, Lubomierz, Lwówek Śląski, Pławna, Sobota, Wleń, Wojciechów i Zbylutów²⁷.

Biorąc pod uwagę potrzeby duszpasterskie i administracyjne Kościoła partykularnego, Tadeusz Rybak, pierwszy biskup diecezji legnickiej, utworzonej w 1992 r., przeniósł 26 czerwca 2002 r. siedzibę dotychczasowego dekanatu Lubomierz do Lwówka Śląskiego, przy parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Zmianie uległa również nazwa dekanatu Lubomierz na Lwówek Śląski, parafie

13 czerwca 1954 r. w katedrze wrocławskiej. W 1962 r. został proboszczem w Gryfowie Śląskim, a w 1966 r. mianowany dziekanem dekanatu Lubomierz z siedzibą w Gryfowie. W 1972 r. został pierwszym dziekanem dekanatu Gryfów Śląski. W 1986 r. za wielką gorliwość kapłańską, staraniem metropolity wrocławskiego kard. Henryka Gulbinowicza, został obdarzony godnością prałata. POR. J. SWASTEK. *Rządcy Archidiecezji Wrocławskiej* s. 59.

²⁰ Podczas głosowania przeprowadzonego w czasie konferencji powizytacyjnej w Świeradowie większość księży opowiedziało się za podziałem dekanatu. Por. AKDL. TDL sygn. 24. Sprawozdanie z konferencji powizytacyjnej dekanatu lubomierskiego z dnia 29 maja 1972 r.

²¹ Nowy dekanat Gryfów Śląski objął następujące parafie wyłączone z dekanatu Lubomierz: Biedzychowice, Giebułtów, Grudza, Gryfów Śląski, Mirsk, Olszyna Lubańska, Rębiszów, Rząsiny i Świeradów Zdrój. Por. AKDL. TDL sygn. 26. Dekret podziału dekanatu Lubomierz i erekcji dekanatu Gryfów Śląski.

²² Por. *tamże*.

²³ Por. AKDL. TDL sygn. 31. Kopia dekretu mianującego dziekanem dekanatu.

²⁴ Por. AKDL. TDL sygn. 32. Dekret mianujący dziekanem.

²⁵ Por. AKDL. TDL sygn. 59. Kopia dekretu dotycząca regulacji granic między parafią p.w. św. Mikołaja w Chmieleniu oraz parafią p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lubomierzu.

²⁶ Por. AKDL. TDL sygn. 11. Dekret erygujący nowy dekanat.

²⁷ Por. AKDL. TDL sygn. 15. Kopia powiadomienia o reorganizacji dekanatu Lubomierz.

tworzące dekanat pozostały te same²⁸. Pierwszym dziekanem dekanatu lwóweckiego został 26 czerwca 2002 r. ks. Krzysztof Kielbowicz, proboszcz parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lwówku Śląskim.

2. HISTORIA ORGANÓW W ŚWIĄTYNI PW. WNIEBOWZIĘCIA NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY W LWÓWKU ŚLĄSKIM

2.1. DZIEJE PARAFII I KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO W LWÓWKU ŚLĄSKIM

Już w pierwszych słowach należy podkreślić, że parafia rzymskokatolicka w Lwówku Śląskim należy do najstarszych polskich parafii na Dolnym Śląsku i jest ściśle związana z kościołem pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny²⁹:

zaledwie kilkaset kroków od ratuszowej wieży, blisko dawnych obwarowań strzegących miasto od zachodu, stoi kościół pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP³⁰.

Sięgając początków, należy podkreślić, że świątynia została ufundowana przez księcia Henryka I Brodatego i jego żonę św. Jadwigę w 1215 r.

Na poświęcenie kościoła przybył osobiście biskup wrocławski Wawrzyniec i sam książę Henryk I Brodaty, władca kraju rozciągającego się od granic Pomorza po Karpaty, od Kwisy po Bukowinę. Mieszkańcy nowopowstałego miasta Lwówka Śląskiego po raz pierwszy widzieli Biskupa i Księcia Henryka³¹.

Przekaz E. Naso podkreśla, że kościół został wzniesiony przez zgromadzenie zakonne joannitów, którzy współpracowali z górnikami złota, w 1205 r.³² Początkowo był to kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, później jednak dodano do wezwania patrona joannitów, którym jest św. Jan Chrzciel. Świątynia została potwierdzona źródłowo w pierwszej połowie XIII w. W dokumencie lokacyjnym miasta z 1217 r. został wymieniony proboszcz Arnold (*Her Arnoldis des pferre*)³³. W piśmie wystawionym miesiąc przed śmiercią (w bitwie pod Legnicą 12 marca 1241 r.) książę Henryk Pobożny zatwierdził nadania swego ojca Henryka

²⁸ Por. AKDL. TDL sygn. 45. Kopia dekretu przeniesienia siedziby dekanatu Lubomierz z Wojciechowa do Lwówka Śląskiego oraz zmiany nazwy dekanatu z Lubomierz na Lwówek Śląski.

²⁹ Rozpoczynający kronikę parafialną o. Bernard Tadeusz Leśniok był siódmym administratorem parafii w Lwówku Śląskim mianowany 5 października 1968 r. Por. Archiwum parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lwówku Śląskim [brak sygn.] [dalej: AP WNMP LW]. Kronika parafii.

³⁰ J. DRABINA. *Historia miast śląskich w Średniowieczu*. Kraków 2000 s. 232.

³¹ AP WNMP LW. Kronika parafii.

³² Por. E. NASO. *Phoenix redivivus*. Breslau 1667 s. 150.

³³ POR. M. OLCZAK. *Lwówek Śląski i okolice. Przewodnik historyczny*. Warszawa 2000 s. 67.

Brodatego. W piśmie sygnowanym w pobliskim Mojeszu miał on nadać kościołowi młyn na Bobrze i lany wolne od opłat. Już wtedy świątynia została konsekrowana. Ponadto dobra niedokończonego kościoła pw. św. Wojciecha w Lubiążu miały przypaść właśnie lwóweckiej świątyni, podkreślając w ten sposób jej rangę.

Z pierwotnej budowli w kształcie trójnawowej bazyliki pozostała dwuwiekowa fasada zachodnia. Charakteryzuje ją jednolitość masywu dolnej partii, w której jedynie lizeny i podziały gzymsami wydzielają graniastosłupy kwadratowych w planie wież, zakończone ośmiobocznymi nadbudowaniami, wskazującymi na romański styl architektoniczny. Czas powstania budowli odzwierciedlają ponadto szczegóły architektoniczne, tj. profile gzymsów, ościeża okien i portali wewnętrznych o partii archiwolty ostrołukowej, z dwóch segmentów ciosowych oraz dekoracji głównego portalu zachodniego. Przywołane elementy nie pozwalają na datowanie wcześniejsze budowy kościoła aniżeli około 1260-1270 r.³⁴

Rozbudowa istniejącej już budowli musiała nastąpić w latach 1232-1238. W dokumencie księcia Bolesława II Rogatki z 1251 r. jako jeden ze świadków wymieniony jest proboszcz kościoła o imieniu Konrad. W rzędzie świadków pojawiają się również dwaj obywatele miasta: Henrico Longo i Henrico Renese. W 1281 r. książę śląski Bernard nadał prawo patronatu nad świątynią zakonowi joannitów. Świadkiem tego nadania był Bertold, proboszcz lwówecki. Pasterzem tej parafii około 1268 r. był znany intelektualista śląski o imieniu Ludwik: lekarz, magister medycyny, kapelan i notariusz księcia Bolesława Rogatki. Z 1393 r. pochodzi pierwsza wzmianka o zegarze wieżowym, który wtedy, jako jedyny, odmierzał czas mieszkańcom. Warto zaznaczyć, że w 1455 r. w południową wieżę kościoła uderzył piorun, który wzniecił ogień, na skutek czego dzwon wraz z zegarem stopił się³⁵.

Nikogo nie trzeba przekonywać, że kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Lwówku zwraca z daleka uwagę swą szeroko rozsiadłą bryłą, wzniesioną znacznie nad otoczeniem, i dwoma wieżami, zbyt szczupłymi i nie dość wysokimi na to, aby zapanować nad ogromną budowlą. Z bliskiej odległości, przy uważnym spojrzeniu, kompozycyjna niezgodność między korpusem i wieżową fasadą jest uzasadniona. Mimo tej samej szlachetnej patyny szarego piaskowca na całej świątyni układ i sposób opracowania ciosów w obu częściach jest inny; wieże zamiast przypór mają płaskie lizeny, zachodnia strona z dwoma masywami wież jest wedle innych proporcji członkowana niż pozostała część. Gotyk tego kościoła przejawia się w formach architektonicznych i szczegółach okresu schyłkowego, o mniej strzelistych proporcjach, otworach zamkniętych szerokim łukiem, o wybujałych dążeniach do dekoracyjności, zarówno w wykreślaniu kamiennych przeźroczy okiennych, jak też w siodłowo wklęsłych nakryciach przypór, a gzyms przyziemia wyłamuje się nad otworami w górę i w dół, zacierając prawidłowość

³⁴ Por. Z. ŚWIECHOWSKI. *Architektura na Śląsku do połowy XIII wieku*. Wrocław 1976 s. 49.

³⁵ Por. M. OLCZAK. *Lwówek Śląski i okolice* s. 68.

statyczną budowlę na rzecz jej malowniczej ozdoby. Kościół jest dziełem architektury stylu gotyckiego, znajduje się w nim m.in. półkolista łuk w portalu południowym i oknach zakrystii, wielokrotnie powtórzony w maswerkach. Dla dopełnienia spostrzeżeń nad zewnętrzną stroną kościoła trzeba uwzględnić, iż cokół zachodniej części budowli kończy się przy wejściu do kruchty północnej i południowej, od tego miejsca na wschód rozpoczyna się niższy cokół. Jest to sygnał, że i w budowie późnogotyckiego kościoła musiała nastąpić przerwa, a prace nie były wykonane od jednego rzutu³⁶.

Początkowo wnętrze kościoła nie było imponujące. Można powiedzieć, że we wnętrzu jego zabytkowy charakter ginie zupełnie pod przemożnym panowaniem wielkiego, drewnianego stropu i przykrego XIX-wiecznego wystroju z jego fałszywym naśladowaniem gotyku³⁷. W wielkiej, imponującej przestrzeni tylko ogólny podział filarami na trzy nawy daje wyobrażenie o pierwotnej kompozycji przestrzennej tego założenia o nawach równej wysokości, nakrytych pierwotnie sklepieniami, których tylko niewielkie ślady pozostały przy ścianie ołtarzowej. Dopiero poza zasięgiem naw w pomieszczeniach bocznych ostały się większe pozostałości gotyckiej architektury. Uwagę przyciągają obszerne wnętrza nad obu kruchtami i zakrystią na wysokości pierwszego piętra, otwarte szeroko do naw bocznych kościoła. Są to emporie charakterystyczne dla kościołów ewangelickich, bo rozbudowują one kościół wszcz. Istnienie empor typu protestanckiego wskazuje, iż rozbudowa – przynajmniej tych części kościoła – sięgnęła XVI w., dotycząc przewrotu religijnego³⁸. W kościele dobrze zachowały się dwie gotyckie klatki schodowe: jedna, wtopiona w ścianę wschodnią i wiodąca na strych, i druga, o bardzo starannie opracowanej balustradzie, z kruchty południowej na emporę³⁹.

Poświęcenie kościoła kończyło podstawowe, szeroko zakrojone prace, które jednak nie objęły dekoracji. Dlatego prace końcowe, skupiające się m.in. na wykonaniu szczegółów zdobniczych, trwały do ostatniej ćwierci XIII w., o czym świadczą dwa portale w stylu romańskim, zachowane w zachodniej części kościoła. Zachodnia fasada z wieżami w zasadniczych kształtach zachowała swój charakter romański. Kościół, który w XIII w. krył się za tą fasadą, został przez późniejsze przebudowy całkowicie usunięty. Wiadomo, że był trójnawowy. Cenną pozostałością najstarszego kościoła jest zachodni portal główny z końca XIII w., którego zewnętrzna obudowa pochodzi z XIX w. Zapiski źródłowe z XIV w. podały jedynie informację o fundacji szeregu ołtarzy. Prawdopodobnie aż do połowy XV w. przetrwał, nie ulegając poważniejszym zmianom. Wypada nadmienić, że kościół uległ pożarowi, co przyczyniło się do jego gruntownej przebudowy. Ogromne

³⁶ Por. M. ZLAT. *Śląsk w zabytkach sztuki*. Wrocław 1961 s. 122-123.

³⁷ Por. E. WIESE. *Die Plastik. Die Kunst In Schlesien*. Berlin 1927 s. 137.

³⁸ Por. M. OLCZAK. *Lwówek Śląski i okolice* s. 68.

³⁹ Por. M. ZLAT. *Śląsk w zabytkach sztuki* s. 124.

i kosztowne przedsięwzięcie trwało dziesiątki lat, bo nie obeszło się bez katastrofy budowlanej tuż po zakończeniu robót, a wielka fala reformacji, która dotarła do miasta pod koniec akcji budowlanej, dała powód do znacznego jej rozszerzenia.

Pomocne w odtworzeniu przebiegu robót na przełomie XV i XVI w. jest wnioskowanie z zestawienia charakterystycznych cech tej architektury z podobnymi jej i współczesnymi dziełami. Istotną wartość źródłową stanowi zbiór kilkudziesięciu znaków, którymi podpisywali się kamieniarze; ich inicjały, podpisy i daty odszukane zostały na murach kościoła⁴⁰. W architekturze późnogotyckiej zabytku można odróżnić dwie zasadnicze części o tych samych formach, różniące się czasem powstania: wcześniej zbudowaną część wschodnią, sięgającą kruchty, oraz całą resztę korpusu aż do wież. Pierwszą część, rozpoczynającą wielką przebudowę, zaczęto wznosić według źródeł około 1493 r., tego roku bowiem wybitny artysta i architekt miejski Zgorzelca Konrad Pfluger otrzymał od swych władz dłuższy urlop, który najprawdopodobniej wykorzystał na sporządzenie projektu i rozpoczęcie robót w świątyni lwóweckiej.

W 1512 r. z bliżej nieokreślonej przyczyny doszło do zawalenia się sklepień. Roboty otworzyły drugi etap przebudowy, który nie ograniczał się tylko do ustawienia nowych sklepień, ale podjęto też przebudowę zachodniej części korpusu aż po wieże. W 1515 r. szeroko zamierzonymi pracami budowlanymi objęto cały kościół, i to prawdopodobnie wygenerowało decyzję biskupa wrocławskiego, aby do czasu zakończenia prac celebrowano Msze św. przy przenośnych ołtarzach. Prace zakończono około 1521 r. Punktem kulminacyjnym trwających 50 lat prac było wzniesienie kruchty północnej i południowej wraz z emporami. Dokładny czas powstania przybudówek podały umieszczone na ich zwornikach sklepiennych daty: 1558 – kruchta północna i 1559 – empora nad nią. Inicjały na zwornikach sklepień odnoszą się już nie do wykonawców, lecz do mieszczan, którzy finansowali prace. Jedynie kruchta południowa, wcześniejsza, zachowała jednoznaczny sygnaturę twórcy, którym był Hans Linder⁴¹.

Przed wybuchem reformacji w 1517 r., która dość mocno odbiła swoje piętno na ziemi śląskiej, w komendzie joannitów związanych z Lwówkiem było dziesięciu mnichów i komtur, który zarazem pełnił urząd proboszcza. W czasach reformacji, jak w większości miejscowości tego regionu, kościół zajęli ewangelicy⁴². Dopiero w 1629 r. starosta von Bibian z pomocą dragonów Lichtensteina odzyskał świątynię, otwierając drogę do ponownego sprawowania Eucharystii przez proboszcza z Lubomierza. Kościół ponownie zajął pastor Seiler w 1632 r. przy pomocy wojsk saskich. Pod opieką wojsk szwedzkich protestanci zajmowali kościół do 1637 r.

⁴⁰ Por. H. LUTSCH. *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*. T. 3. Breslau 1891 s. 508-512.

⁴¹ Por. M. ZŁAT. *Śląsk w zabytkach sztuki* s. 136.

⁴² Por. *tamże* s. 137.

Po dwóch latach Szwedzi, dowodzeni przez majora Melchiora Spiegela, znów zajęli miasto i narzucili ryt protestancki trwający do 1650 r.⁴³

Kościół na przestrzeni kolejnych stuleci doznawał szkód. Gwoli egzemplifikacji w 1659 r. zawałiła się wieża południowa, niszcząc częściowo wczesnogotycki portal, organy oraz zachodnie partie sklepień⁴⁴. Naprawa przeciągnęła się do 1707 r. Jednakże najdotkliwsze straty spowodował pożar w 1752 r., który zniszczył budowlę z pokryciem gontowym. Spłonął dach, a sklepienia uszkodzone w dużym stopniu runęły kilka dni po pożarze. Naprawa trwała cztery lata. Prace przeprowadzone w latach 1863-1866 okazały się porażką, wyburzono bowiem co drugą parę filarów międzynawowych, pozostałe zaś przerobiono, wiele fragmentów gotyckich uzupełniono fałszywie, zabytkowe, w znacznej liczbie także gotyckie, ołtarze i sprzęty zniknęły z kościoła i już do niego nie powróciły. Zastąpiono je innymi, niekoniecznie komponującymi się z interesującym i niepowtarzalnym kształtem zewnętrznym. Z racji przebudowy późnogotyckiej kościół w Lwówku został wzbogacony nowymi dziełami rzeźby, malarstwa i rzemiosła artystycznego. Ofiarodawcami byli zamożni mieszkańcy, wykonawcami zaś znani, miejscowi rzemieślnicy i cenieni artyści⁴⁵.

Można stwierdzić, że w ubogo wyposażonym w zabytki wnętrzu kościoła uwagę przyciąga ogromny obraz przedstawiający *Koronację Matki Bożej*, umieszczony na zachodniej ścianie nawy południowej. Ze źródeł wynika, że należał do ołtarza głównego, lecz w XIX w. został usunięty. Na szczególną uwagę pod względem zabytkowym zasługują paramenty liturgiczne, m.in. miedziana puszka połączana z 1684 r., pacyfikał z 1722 r. i kielich z 1727 r., oba z połączanego srebra i wypukło wyłaczanymi ornamentami⁴⁶.

Ściany budowli wzniesione są z szarego miejscowego piaskowca przyciosanego w bloki o powierzchni licowej, prostokątnej, niezbyt starannie opracowanej, o układzie regularnym w warstwy. Ościeża portalu głównego kute z piaskowca o zabarwieniu czerwonym, podczas gdy płyta tympanonu wykonana jest z piaskowca żółtawego⁴⁷.

⁴³ Por. M. OLCZAK. *Lwówek Śląski i okolice* s. 69.

⁴⁴ Por. *tamże*.

⁴⁵ W 1346 r. gościł w Lwówku złotnik Zachariasz Klemm, inny mistrz tego zawodu miał w 1483 r. własny gmach obok ratusza. W 1472 r. miasto posiadało introligatora Tobiasza Arnolda. Arcybogaty malarz lwówecki Marcin Landsberger po śmierci w 1490 r. pozostawił swemu potomstwu dom, dwór, duży zbiór narzędzi malarskich i szereg obrazów. Przypuszcza się, że właśnie ta rodzina jest twórcą pięciu ołtarzy kościoła parafialnego, które wymienione są w 1531 r. W Muzeum Śląskim we Wrocławiu znajduje się ostatnie dzieło rzeźbiarskie z okresu XV w., mianowicie płaskorzeźba ołtarzowa *Zdjęcie z krzyża*. Przedstawia ona typowy dla schyłku XV w. realizm. Por. H. LUTSCH. *Verzeichniss der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien* s. 508-512.

⁴⁶ Por. M. ZŁAT. *Śląsk w zabytkach sztuki* s. 137.

⁴⁷ Z. ŚWIECHOWSKI. *Architektura na Śląsku* s. 49.

Ostatni remont całej świątyni przeprowadzono w latach 1970-1976. Kościół jest obecnie budowlą murowaną z cegły i ciosów piaskowcowych, trzynawową, halową, pięcioprzęślową, z prezbiterium i towarzyszącymi mu nawami bocznymi, zakończonymi poligonalnie⁴⁸.

Parafia pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny od 1945 r. była obsługiwana przez zakon ojców franciszkanów konwentualnych. Dlatego dużo faktów i przeżyć religijnych poszło w niepamięć⁴⁹. Franciszkanie kierowali parafią do 2000 r. 28 lutego tego samego roku została erygowana przez bp. Tadeusza Rybaka nowa parafia pw. św. Franciszka z Asyżu, którą obsługują po dzień dzisiejszy franciszkanie. Natomiast kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny został w 2000 r. przekazany diecezji legnickiej, jego pierwszym proboszczem w latach 2000-2001 był ks. Marek Reźny⁵⁰.

2.2. HISTORIA ORGANÓW W ŚWIĄTYNI PARAFIALNEJ

Już w pierwszych słowach należy podkreślić, że dokładna rekonstrukcja dziejów organów lwóweckiej świątyni, począwszy od okresu jej powstania do czasów współczesnych, jest dość trudna. Nawet bazując na wykonanych badaniach, ciężko jest dokonać jednoznacznych ustaleń. Warto jednak nadmienić, że Lwówek Śląski w okresie średniowiecza wpisał się w krąg najważniejszych ośrodków pod względem politycznym i gospodarczym na mapie Śląska. Miasta takiej rangi w swoich świątyniach parafialnych miały organy na wyposażeniu już w XIV w. Dlatego można domniemywać, że w kościele instrument musiał być na wyposażeniu. Organy, budowane w okresie średniowiecza w wielu kościołach na terenie Śląska, znajdowały swą lokalizację w pobliżu ołtarza głównego, a więc bezpośrednio w prezbiterium lub w jego pobliżu. Dość częstym rozwiązaniem było budowanie małej empory organowej na północnej ścianie kościoła w pobliżu ołtarza. Rozwiązanie miało uzasadnienie ze względu na wykonywane dialogi oraz śpiewy o charakterze responsoryjnym, realizowane między celebransem a scholą kantorów lub kantorem i chórem. Informację o istnieniu bocznej empory na ścianie północnej w pobliżu zakrystii, na której umieszczone były organy, podał Ludwik Burgemeister. Według tego źródła dowiadujemy się, że było to w 1558 r. Do organów umieszczonych na wspomnianej emporze prowadziły filigranowe, kamienne schodki⁵¹. Niestety, dalsze losy instrumentu nie są znane. Można przyjąć hipotezę, że został on zniszczony podczas jednej z katastrof budowlanych, odnotowanych w historii

⁴⁸ Por. J. PILCH. *Zabytki architektury Dolnego Śląska*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978 s. 67.

⁴⁹ Por. AP WNMP LW. Kronika parafii.

⁵⁰ Por. *Schematyzm diecezji legnickiej*. Red. J. Lisowski, R. Kisiel. Legnica 2002 s. 524-527.

⁵¹ Por. L. BURGEMEISTER. *Orgelbau in Schlesien*. Frankfurt am Main 1973 s. 45.

kościół. O innych organach dowiadujemy się przy okazji wzmianki zawierającej opis zawalenia się wieży południowej z 1659 r. Na skutek tego wydarzenia częściowo zniszczony został gotycki portal, sklepienie w zachodniej części kościoła oraz właśnie organy. Z tego zapisu wynika, że organy zlokalizowane były na emporze w zachodniej części budowli⁵².

O tym, że istniały inne organy, dowiadujemy się pośrednio z informacji o remoncie przeprowadzonym w 1822 r., bowiem widnieje zapis, że naprawy organów dokonał Joseph Schinke z Jeleniej Góry za cenę 370 talarów⁵³. Trudno dociec, kto był budowniczym, ani kiedy to nastąpiło. Próba rekonstrukcji historii instrumentu pozostaje jedynie w świetle domysłów. Wiadomo jednak, że w 1868 r. wybudowane zostały przez firmę Gebrüder Schlag ze Świdnicy nowe, 32-głosowe organy. W tym czasie wspólną firmę tworzyli bracia Heinrich Schlag i Christian Gottlieb Schlag⁵⁴. Nowe organy miały mechaniczną trakturę registry i klawiatur, głosy stanowiły obsadę sekcji I i II manuału oraz sekcji pedału. Stół gry wbudowany był w część cokołową organów. W 1881 r. organy były remontowane przez firmę Schlag & Söhne⁵⁵, po czym rozbudowane w 1902 r. przez firmę Heinrich Schlag⁵⁶. Wprowadzono w tym czasie nowy kontuar wolnostojący, zmieniono strukturę brzmienia organów, wprowadzając sekcję III manuału z obsadą pięciu głosów, sekcję pedałową rozszerzono o głos Majorbass 32'. Nowe głosy ustawione zostały na wiatrownicach stożkowych, wprowadzono także mieszaną trakturę registry i klawiatur. Mechaniczna traktura sekcji I i II manuału oraz pedału została połączona z nowym kontuarem trakturą pneumatyczną za pomocą dźwigni Barkera. Nowe wiatrownice wraz z ustawionymi na nich głosami połączone zostały z kontuarem bezpośrednio za pomocą traktury pneumatycznej.

3. DZIEJE ORGANÓW W KOŚCIELE FILIALNYM PW. ŚW. BARTŁOMIEJA W PŁÓCZKACH GÓRNYCH

3.1. ZARYS HISTORII MIEJSCOWOŚCI I KOŚCIOŁA FILIALNEGO W PŁÓCZKACH GÓRNYCH

Miejscowość o nazwie Płóczki Górne (z niem. Ober Görisseifen)⁵⁷ należy do grona starych osad, dlatego początki wsi nie są do końca określone, prawdopodobnie

⁵² Por. M. OLCZAK. *Lwówek Śląski i okolice* s. 69.

⁵³ Por. *tamże* s. 276

⁵⁴ Por. L. BURGEMEISTER. *Orgelbau in Schlesien* s. 277.

⁵⁵ Por. J. GEMBALSKI. *Nieznany katalog firmy Schlag & Söhne ze Świdnicy*. W: *Zabytkowe organy śląskie*. Red. J. Stępowski. Legnica 1992 s. 224.

⁵⁶ Inskrypcja umieszczona w kontuarze: Heinrich Schlag vormals Gebrüder Schlag, Schweidnitz in Schlesien. Informacja pochodzi z przygotowywanej monografii o działalności firmy autorstwa organologa Wolfganga Brylli.

⁵⁷ Por. H. LUTSCH. *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien* s. 487.

swoimi korzeniami sięga ona czasów związanych z wydobyciem złota, co sugeruje sama nazwa. W 1217 r. wieś została wymieniona w piśmie Henryka I Brodatego w związku z dokumentem lokacyjnym Lwówka Śląskiego⁵⁸. Z 19 października 1307 r. pochodzi odpis dokumentu fundacyjnego klasztoru benedyktyńskiego w Lubomierzu, informujący o tym, iż Jutta von Lebienthal i jej synowie ofiarowali klasztorowi dwa majątki koło Płóczek⁵⁹. Po kasacie dóbr kościelnych w 1810 r. Płóczki Górne stały się królewsczyzną. W tym czasie mieszkańcy trudnili się hodowlą owiec i chałupnictwem. Wiek XIX przyniósł wzrost liczby mieszkańców, który został zachwiany w 1863 r., kiedy na terenie wsi wybuchł pożar. Po drugiej wojnie światowej Płóczki Górne pozostały wsią rolną bez większych perspektyw rozwojowych⁶⁰.

Pierwszy kościół w Płóczkach wzniesiono w 1241 r.⁶¹ Była to budowla romańska ze skromnym wnętrzem. Początkowo należał do komandorii joannitów z Lwówka Śląskiego. W 1520 r. został przebudowany, uzyskując drewniany strop kasetonowy. W tym czasie patronat nad kościołem sprawował klasztor benedyktyński w Lubomierzu. Warto zaznaczyć, że w 1558 r. powiększono prezbiterium oraz zakrytą świątyni, a w 1744 r. dostawiono wieżę. Świątynię wielokrotnie restaurowano i remontowano, m.in. w XIX i XX w.⁶²

Kościół pw. św. Bartłomieja w Płóczkach jest budowlą orientowaną, murywaną z kamienia, z prostokątną nawą i węższym prezbiterium, wielobocznie zamkniętym i oskarpowanym. Na osi stoi wysoka wieża, dołem kwadratowa, górą ośmioboczna, zakończona hełmem z prześwitem. Dach kościoła dwuspadowy, okna ostrołukowe, rozglifione, z kamiennym laskowaniem i maswerkami. W ścianie północnej nawy wysoko umieszczone są romańskie, półkoliście zamknięte okienka⁶³. Przy prezbiterium znajduje się zakrystia dobudowana w późniejszym czasie. Wnętrze przykrywa strop kasetonowy – drewniany i polichromowany⁶⁴. Wyposażenie świątyni jest dość cenne, zawiera m.in. fragment tryptyku z 1500 r., gotyckie figurki Madonny i św. Barbary, późnogotyckie sacramentarium przyściennie, barokowy, rzeźbiony w drewnie ołtarz główny, ambonę z drewnianymi figurkami⁶⁵.

⁵⁸ Por. M. STAFFA. *Płóczki Górne*. W: *Słownik geografii turystycznej Sudetów*. T. 2. Red. M. Staffa. Wrocław 2003 s. 215.

⁵⁹ Na podstawie tego dokumentu wnioskuje się, że wieś należała już do klasztoru. Por. *tamże*.

⁶⁰ Por. *tamże* s. 217.

⁶¹ Por. J. PILCH. *Zabytki architektury Dolnego Śląska* s. 272.

⁶² Por. M. STAFFA. *Płóczki Górne* s. 215.

⁶³ Por. *tamże* s. 217.

⁶⁴ Por. J. PILCH. *Zabytki architektury Dolnego Śląska* s. 272.

⁶⁵ Por. M. STAFFA. *Płóczki Górne* s. 218.

3.2. HISTORIA ORGANÓW W ŚWIĄTYNI FILIALNEJ

Komplementarny zarys dziejów organów w kościele filialnym w Płóczkach Górnych na podstawie obecnego stanu badań jest dość trudny do odtworzenia. W dziele Ludwika Burgemeistera widnieje zapis, że organmistrz Samuel Edelmanna z Gryfowa Śląskiego wybudował w 1742 r. dziewięciogłosowe organy w Płóczkach Górnych⁶⁶. Zachowany po dzień dzisiejszy instrument, pomimo wielu znamion wskazujących na dokonywane przebudowy, posiada wiele cech charakterystycznych dla budownictwa organowego z pierwszej połowy XVIII w. Organ są wyposażone w siedem głosów, jedną sekcję manualu oraz pedał. Pomimo wprowadzonych zmian można przyjąć, że pochodzą z warsztatu Edelmana⁶⁷. Kształt szafy organowej podpowiada, że instrument był pierwotnie pozytywem, nie miał sekcji pedałowej. Dwa głosy sekcji pedałowej zostały umieszczone w części szafy późniejszego pochodzenia, wewnątrz której widnieje inskrypcja: 1886, co prawdopodobnie wskazuje na czas dokonanej przebudowy. Zagadką pozostaje, dlaczego organy, które pierwotnie miały dziewięć głosów, po przebudowie zyskały zmniejszoną dyspozycję do siedmiu głosów. Z zachowanych źródeł dowiadujemy się, że kolejne prace renowacyjne przeprowadzono w 1967 r.⁶⁸, a w 1969 r. został naprawiony miech⁶⁹.

ZAKOŃCZENIE

Kiedy Bóg stworzył człowieka na swój obraz i podobieństwo, obdarzył go zdolnością tworzenia piękna na Jego chwałę. W tym zadaniu wyjątkowe miejsce zajmuje muzyka, szczególnie organowa, która chyba bezdyskusyjnie wyjątkowo zapada w serce każdego człowieka. Człowiek zaś spośród wszystkich stworzeń Bożych otrzymał dar świadomego kształtowania dźwięków, które zestawione w pewnym porządku wzruszają, skłaniają do refleksji, modlitwy oraz wyrażają radość. Dzięki muzyce liturgicznej tajemnica Boga staje się bliska człowiekowi, porusza jego duszę i otwiera na działanie Ducha Świętego. Bezsprzecznie śpiew i gra na instrumentach są narzędziem komunikacji pomiędzy ludem Bożym oraz przyczyniają się do umocnienia wiary i pobożności. Podczas liturgii muzyka organowa, która towarzyszy śpiewom, powoduje, że wierni uczestniczą w wiecznym hymnie uwielbienia, który aniołowie śpiewają przed obliczem Boga.

⁶⁶ Por. L. BURGEMEISTER. *Orgelbau in Schlesien* s. 312.

⁶⁷ Por. P. DĘBSKI. *Ekspertyza konserwatorska organów w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w Lwówku Śląskim z dn. 15 września 2008 roku*. Legnica 2008 [mps] AKDL. Teczka: Organ w Diecezji Legnickiej.

⁶⁸ Por. AP WNMP LW. Kronika parafii.

⁶⁹ Por. *tamże*.

Z pewnością wśród wielu instrumentów organy zajmują pryncypialne miejsce. Wielowiekowe wykorzystywanie tego instrumentu w liturgii wskazuje na jego wyjątkową rolę. Przede wszystkim służą modlitwie, bo ich akompaniament podtrzymuje śpiew, ułatwia udział w czynnościach liturgicznych i przyczynia się do głębszej komunii wiernych. Ponadto stanowią inspirację dla artystów – kompozytorów. Niejednokrotnie ludzie niewierzący słuchając muzyki organowej, nawracali się, a wierzący pogłębiali zażyłość ze Stwórcą. Organy stanowiły swoistego rodzaju inspirację do wyrażania uczuć religijnych i były pomocą w odkrywaniu dobra, prawdy i piękna.

Podjęty wysiłek w przygotowaniu opracowania jest próbą uwypuklenia i przypomnienia, jak istotną rolę podczas celebrowania liturgii zajmuje instrument organowy, jego zastosowanie w świątyni, a także jego ścisłego związku z religijnością mieszkańców opisanej wspólnoty parafialnej.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Archiwum Kurii Diecezji Legnickiej (AKDL):

- Akta parafii Lubomierz (TPLB)
- Akta parafii Chmieleń (TPC)
- Akta parafii Lwówek Śląski (TPLW)
- Teczka: Organy w Diecezji Legnickiej, ks. Piotr Dębski, Ekspertyza konserwatorska organów w kościele parafialnym p.w. Wniebowzięcia NMP w Lwówku Śląskim z dn. 15 września 2008 roku, Legnica 2008 [mps].

Archiwum parafii pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Maternusa w Lubomierzu (AP LB):

- Kronika parafii

Archiwum parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Lwówku Śląskim (AP WNMP LW):

- Kronika parafii

LITERATURA

BENDEL R.: *Historia pobożności i życia duchowego w Diecezji Wrocławskiej*. Wrocław 1990.

BOSSOWSKI J.A.: *Zabytki Lubomierza*. Lwówek Śląski 2004.

BRANIEWSKI E.: *Leoriana czyli kalendarium Lwówka Śląskiego okolic*. Lwówek Śląski 2007.

BRANIEWSKI E.: *Wypisy z dziejów Lwówka Śląskiego*. Lwówek Śląski 2003.

BRANIEWSKI E.: *Z przeszłości lwóweckiej oświaty. W: 50-lecie Liceum Ogólnokształcącego im. Henryka Brodatego w Lwówku Śląskim*. Red. E. Braniewski. Lwówek Śląski 1996.

BURGEMEISTER L.: *Orgelbau in Schlesien*. Frankfurt am Main 1973.

CZAPLIŃSKI M.: *Historia Śląska*. Wrocław 2002.

Die Reformation in Breslau. Ausgewählte Texte, vorgelegt und eingeleitet von Georg Kretschmar. Ulm 1960.

DRABINA J.: *Historia miast śląskich w średniowieczu*. Kraków 2000.

GEMBAŁSKI J.: *Nieznany katalog firmy Schlag & Söhne ze Świdnicy. W: Zabytkowe organy śląskie*. Red. J. Stępowski. Legnica 1992 s. 7-9.

- KĄDZIELA P.: *Kościół a państwo w latach 1945-1965*. Wrocław 1990.
Kościół na ziemiach zachodnich. Red. J. Krucina. Wrocław 1971.
- KUSIK S.: *Dzieje Kościoła katolickiego w dekanacie legnickim w latach 1945-1986*. Legnica 1998.
- LUTSCH H.: *Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*. T. 3. Breslau 1891.
- MAZURSKI K.: *Wleń i okolice. Zarys monograficzny*. Wrocław 1995.
- NASO E.: *Phoenix redivivus*. Breslau 1667.
- OLCZAK M.: *Lwówek Śląski i okolice. Przewodnik historyczny*. Warszawa 2000.
- PATER J.: *Z dziejów wrocławskiego kościoła*. Wrocław 1997.
- PILCH J.: *Leksykon zabytków architektury Dolnego Śląska*. Warszawa 2004.
- PILCH J.: *Zabytki architektury Dolnego Śląska*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978.
- ROGALSKI A.: *Kościół katolicki na Śląsku*. Warszawa 1955.
Schematismen des Fürstbistums Breslau 1724 und 1738.
Schematyzm diecezji legnickiej. Red. J. Lisowski, R. Kisiel. Legnica 2002.
- Słownik geografii turystycznej Sudetów*. T. 2. Red. M. Staffa. Wrocław 2003.
- SOBÓR WATYKAŃSKI II: *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium* (4.12.1963).
- SWASTEK J.: *Kominek Bolesław kard. W: Encyklopedia katolicka*. T. 9. Red. A. Szostek, B. Migut, R. Sawa. Lublin 2002 kol.. 444-446.
- SWASTEK J.: *Rządcy Archidiecezji Wrocławskiej w latach 1945-1995*. Wrocław 1998.
- ŚWIECHOWSKI Z.: *Architektura na Śląsku do połowy XIII wieku*. Wrocław 1976.
- SZETELNICKI W.: *Odbudowa kościołów w archidiecezji wrocławskiej w latach 1945-1972*. Roma 1975.
- URBAN W.: *Zarys dziejów diecezji wrocławskiej*. Wrocław 1962.
- WIESE E.: *Die Plastik. Die Kunst In Schlesien*. Berlin 1927.
- ZŁAT M.: *Śląsk w zabytkach sztuki*. Wrocław 1961.
Zusammenstellung ausgeführter Orgelbauten von Schlag & Söhne Schweidnitz in Schlesien.

Streszczenie: Od wieków muzyka zajmowała i zajmuje wyjątkowe miejsce w sprawowaniu liturgii. Śpiew i gra na instrumentach są narzędziem komunikacji pomiędzy wierzącymi oraz umacniają wiarę i pobożność. Instrumenty wyrażają to, czego nie może uzewnętrznić dusza. Wśród wszystkich instrumentów szczególne miejsce zajmują organy. Wielowiekowe zastosowanie tego instrumentu w liturgii wskazuje na wyróżniającą go rolę i zadanie. Przede wszystkim organy służą modlitwie, ale są również inspiracją dla kompozytorów. Niejednokrotnie ludzie niewierzący słuchając muzyki organowej, nawracali się, wierni zaś umacniali zażyłość z Bogiem. Organy stawały się dla nich często wyrazem uczuć religijnych i pomocą w odkrywaniu dobra, prawdy i piękna. Niniejsze opracowanie jest próbą ukazania wartości instrumentu organowego, jego zastosowania w kościele oraz ścisłego związku z religijnością mieszkańców wspólnoty parafialnej w Lwówku Śląskim. Przedstawiono zarys dziejów jednej z najstarszych parafii na ziemi dolnośląskiej, w którą niejako wkomponowano historię organów znajdujących się w świątyniach parafialnych.

Słowa kluczowe: diecezja legnicka, dekanat Lwówek Śląski, organy, muzykologia, Kościół na Śląsku.